

ΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ ΔΙΑΚΡΟΥΣΗ ΚΑΙ Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Σε ένα χειρόγραφο του 18ου-19ου αιώνα της μονής Παντελεήμονος του Αγίου Όρους υπάρχει μια έμμετρη αφιέρωση προς κάποιον Νικόλαο Αναστλίσιο από τη Μονεμβασιά, γραμμένη από τον γνωστό στιχουργό του 17ου αιώνα Ανθιμο (ή Ακάκιο) Διακρούση σαν ένδειξη εύγνωμοσύνης για μια φιλοξενία που του είχε προσφέρει ο τιμώμενος¹.

Πρέπει να παρατηρήσω ότι η αφιέρωση αυτή δεν ήταν αυτοτελής και μεμονωμένη, αλλά βρισκόταν προταγμένη σε μεγαλύτερο έργο του Διακρούση², όπως φαίνεται από τους στ. 77-78:

*εις τὸ βιβλίον τοῦτο δὲ θέλω νὰ στιχορρογήσω,
εις τύπον γὰρ τὸ ὄνομα καὶ θύμησιν ν' ἀφήσω.*

1. Τὸ χειρόγραφο περιγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Σπ. Λάμπρου, τόμ. 2, σ. 343, ἀρ. 5 772.265. Περιέχει ποικίλα ἔργα μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο. Ἡ Ἀφιέρωση καὶ τὰ δύο μικρὰ ποιήματα ποὺ ἀκολουθοῦν (βλ. παρακάτω σ. 364) καταλαμβάνουν τὰ φ. 51α-54α, ποὺ φωτογραφήθηκαν στὴ μονή Παντελεήμονος μὲ φροντίδα τοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν (εἰκ. 1). Ἐκδίδονται στὸ τέλος τῆς μελέτης αὐτῆς (σ. 366 κ.έ.). Εὐχαριστῶ τὸν σεβαστό μου καθηγητὴ κ. Ἐμμ. Κριαρᾶ γιὰ τὶς ὑποδείξεις του στὴν ἔκδοση καὶ στὴν ὄλη ἐργασία. Τὰ ἐλάχιστα λάθη ποὺ ὑπάρχουν στὸ χειρόγραφο δείχνουν ὅτι πρέπει νὰ προέρχεται μᾶλλον ἀπὸ ἔντυπη ἔκδοση. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὸ ποίημα τοῦ Διακρούση βρῖσκονται γραμμένοι ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι χαιρετισμοὶ στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, ποίημα κάποιου Ραμακᾶ, ποὺ ἀπαντᾷ καὶ αὐτὸ σὲ ἔντυπη ἔκδοση (Στὸ «Βιβλίον καλούμενον Ἐκλογαί... Ἐνετίσι ,αψλ', σελ. 33-41». Περισσότερα στοιχεῖα βλ. Legrand, *BH* 18. αί., τ. 1, σ. 228 καὶ Δελιαλῆ, *Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης*. Μέρος πρῶτον... Ἀ' Θεσσαλονίκη 1948, ἀρ. 159). Πιθανότερο ἐπίσης φαίνεται νὰ ἀντιγράφηκε ἡ Ἀφιέρωση ἀπὸ βιβλίον ποὺ περιεῖχε ποικίλα ἔργα (ὅπως τὸ παραπάνω βιβλίον Ἐκλογαί) καὶ ὅχι ἀπευθεῖας ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ *Κρητικοῦ πολέμου* τοῦ 1667.

2. Οἱ ἀφιέρωσεις σὲ διάφορα ἐξέχοντα πρόσωπα συνηθίζονταν πολὺ νὰ προτάσσωνται στὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πρβ. π.χ. τὴν Ἐρωφίλη τοῦ Χορτάτση καὶ πολλὰ ἄλλα. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Διακρούσης τὴ συνηθίζει ἐπίσης. Στὸ *Βιβλίον ὠραιότατον*, (ἔκδ. Βενετίας 1659), προτάσσει ἀφιέρωση στὸν Λεονάρδο Φιλαρᾶ.

Τὸ ἔργο μάλιστα αὐτό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς παραπάνω στίχους, ἦταν μεγάλο (βιβλίον), ἔμμετρο (νὰ στιχορρογήσω) καὶ ἔντυπο (εἰς τύπον). Ἐπιπλέον ἦταν στιχοῦργημα ἀφηγηματικὸ (στ. 10: νὰ διηγηθῶ καταλεπτῶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας). Ὁ στίχος αὐτὸς πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου καὶ δὲν ἔχει τὸ νόημα «νὰ διηγηθῶ περὶ τοῦ Νικολάου Ἀναστασίου», ὅπως θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς στίχους ποὺ βρίσκονται παρακάτω (στ. 11-14):

ὁ νοῦς μου λέγω νὰ γεννᾶ καὶ νὰ λαλοῦν τὰ χεῖλη,
ὄλα τὰ μέλη τῆς σαρκός, τὸ χέρι, τὸ κοντύλι
νὰ γράφῃ ἀόκνως μὲ σπουδὴν ὅσον μπορεῖ νὰ πράσῃ
ὀδιὰ τὸν Νικόλαον κύριον Ἀναστάση

Πράγματι σὲ ὁλόκληρη τὴν ἀφιέρωση δίνονται ἐλάχιστα στοιχεῖα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ τιμωμένου καὶ δὲν γίνεται λεπτομερὴς διήγηση γιὰ τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ μόνον ἔπαινος. Τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο ποὺ μᾶς δίνει ὁ Διακρούσης στὴν Ἀφιέρωση γιὰ τὸν Ἀναστάση ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταγωγὴ του, ποὺ εἶδαμε, καὶ τὰ γενικὰ γιὰ τὴ μόρφωση, τὴ θεοσέβειά του κτλ., ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω, εἶναι τὸ ἐπάγγελμα του: ἦταν ἔμπορος, ὅπως δείχνει ὁ στ. 53: καὶ δίκαιος πραγματευτῆς νὰ παίρῃ καὶ νὰ δίνῃ.

Σὲ ποῖο ἔργο τώρα ἀνήκει ἡ ἀφιέρωση; Ἄν δὲν πρόκειται γιὰ ἄλλο ἄγνωστο ἔργο, μερικὲς παρατηρήσεις μᾶς ὀδηγοῦν μὲ κάποια πιθανότητα στὸ γνωστὸ μακρὸ ποίημα τοῦ Διακρούσης γιὰ τὸν Κρητικὸ πόλεμο¹.

Στὸ ἔργο αὐτὸ βρίσκουμε τὰ παραπάνω χαρακτηριστικὰ ποὺ παρέχει ἡ Ἀφιέρωση. Εἶναι ποίημα ἐκδεδομένο σὲ βιβλίο μὲ φροντίδα τοῦ ἴδιου τοῦ Δια-

1. «Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ γενομένου, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχει τὴν σκληρότητα καὶ αἰχμαλωσίαν τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν καὶ πῶς ἐκυρίευσαν ὄχι μόνον τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθυμνον, μὰ καὶ ὅλον τὸ νησί καὶ ὀλονένα πολεμοῦσιν καὶ αὐτὸ τὸ μέγαλον Κάστρον. Συντεθεῖσα παρὰ Ἀνθίμου Ἱερομονάχου τοῦ διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος Ἀκακίου μετονομασθέντος τοῦ Διακρούσης, τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνίας ὀρμωμένου καὶ προετυπώθη εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ ἀναλώμασι μὲ διάφορες προσθήκας καὶ νῦν νεωστὶ μετατυπωθεῖσα καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσα, Ἐνετίησι, Παρὰ Βαλεντίνῳ τῷ Μορτάλι, ἀρχοῦ. Con licenza de' superiori».

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐπανεκδόθηκε τὸ 1908 μαζὶ μὲ τὸν Κρητικὸ πόλεμο τοῦ Μαρίνου Τζάνε Μπουναλῆ ἀπὸ τὸν Α. Ξηρουχάκη, Ὁ κρητικὸς πόλεμος (1645-1669) ἢ συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακρούσης, Μαρίνου Ζάνε, Τεργέστη 1908. Ὁ Κρητικὸς πόλεμος τοῦ Διακρούσης βρίσκεται στίς σσ. 67-120.

¹ Ὁ τίτλος καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ ἀναγράφονται πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν Ε. Legrand, *BH* 17.αί., τόμ. 2, Παρίσι 1894, σ. 353. Ὁ Ξηρουχάκης στὴν ἐκδόσή του ἔχει ἐπιφέρει ὀρισμένες διορθώσεις. Ἔτσι ἀντὶ εἰς τὴν ὁποίαν γράφει τὴν ὁποίαν, ἀντὶ καὶ προετυπώθη, γράφει προτυπωθεῖσα (sic), ἀντὶ μὲ διάφορες προσθήκας γράφει καὶ διαφόρους προσθήκας.

κρούση, και μάλιστα ποίημα ἀφηγηματικό, και ἔχει ἀκόμη τὸ χαρακτηριστικό ὅτι σώζεται (ἀπὸ τῆ δεύτερη μόνο ἔκδοση, τοῦ 1679, ἢ πρώτη, τοῦ 1667, λανθάνει) χωρὶς ἀφιέρωση¹.

Ὅπως ἔχει ἤδη διαπιστωθῆ², ἓνα ἀπὸ τὰ βασικά πρότυπα τοῦ Κρητικοῦ πολέμου τοῦ Διακρούση εἶναι τὸ μακρὸ ποίημα τοῦ Ματθαίου Μυρέων Ἱστορία Βλαχίας. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι και στὴν Ἀφιέρωση τοῦ Διακρούση ὑπάρχουν ὅμοιοι στίχοι ὅπως και στὴν ἀφιέρωση πρὸς τὸν Ἰωάννη Κατριτζῆ, ποὺ προτάσσεται στὴν Ἱστορία Βλαχίας. Εἶναι οἱ ἐξῆς:

1) ὅτ' εἶσαι ἄξιος τιμῆς και γνώσεως τελείας

Ἱστ. Βλ. 19

τὸν ἄξιον πάσης τιμῆς και γνώσεως τελείας

Ἰφ. 17

2) διότι εἶσαι πρόθυμος νιδὸς τῆς ἐκκλησίας

Ἱστ. Βλ. 33

διότι εἶναι πρόθυμον τέκνον τῆς ἐκκλησίας

Ἰφ. 23

3) δεικνύεις ἐκ τῶν ἔργων σου τὴν πίστιν ὅποῦ ἔχεις,
διότι ἔχεις παιδευσιν και γράμματα κατέχεις·
ἐκεῖνα ὅποῦ δύνονται διὰ νὰ σὲ σοφίσουν
και εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν νὰ σὲ καθοδηγήσουν

Ἱστ. Βλ. 35-38

ποὺ φαίνοντ' ἐκ τῶν ἔργων του και πόθον ὅποῦ ἔχει
εἰς παιδευσιν και γράμματα κι' ἄλλα καλὰ ποὺ τρέχει·
ἐκεῖνα λέγω ποὺ μποροῦν αὐτὸν νὰ ὠφελήσουν
και εἰσὲ πᾶσα ἀγαθὸν νὰ τὸν καθοδηγήσουν

Ἰφ. 91-94

1. Οὔτε ὁ Legrand ἀναφέρει σχετικὰ μ' αὐτὴν στὴν περιγραφή του, οὔτε ὁ Ξηρουχάκης τὴν περιλαμβάνει στὴν ἔκδοσή του. Ἀναμφισβήτητα δὲν ὑπῆρχε στὴν ἔκδοση τοῦ 1679.

2. Ὅα μποροῦσε κανεὶς νὰ κάνῃ τὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ μὲ διάφορες προσθήκες στὸν τίτλο τῆς δεύτερης ἔκδοσης (... και προετυπώθη εἰς τοὺς ,αχζζ' οἰκείους αὐτοῦ ἀναλώμασι μὲ διάφορες προσθήκες και νῦν νεωστὶ μετατυπωθεῖσα..., βλ. και σ. 352, σημ. 1) ἀναφέρεται στὴν πρώτη ἔκδοση και ὄχι στὴ δεύτερη και ὅτι ὑπονοεῖ μ' αὐτὸ ἐνδεχομένως ὁ Διακρούσης τὴν ἀφιέρωση.

2. D. Russo, *Studi Istorice Greco - Române*, τόμ. 1, 1939, σ. 130-137 και Κ. Πηδώνια, *Κρ. Χρ.* 24 (1972) 289-291. Καὶ στὶς δύο μελέτες παρατίθενται ὅμοιοι στίχοι τῶν δύο ἔργων.

4) και πρωτον μὲν ἐκ φύσεως ἔχεις τὴν καλοσύνην,
 δεύτερον ἐκ παιδεύσεως τιμὴν και σωφροσύνην
 Ἰστ. Βλ. 39-40

και πρωτον μὲν ἐκ φύσεως ἔχει τὴν καλοσύνην,
 δεύτερον δ' ἐκ παιδεύσεως τιμὴν και σωφροσύνην
 Ἄφ. 19-20

5) κ' εἰς τὰ πολλά σου τὰ καλά θέλω νὰ ἀνταμέψω
 ἐγὼ τὴν ἀφεντίαν σου και νὰ σὲ κανισκέψω
 Ἰστ. Βλ. 41-42

Και τὰ καλά της τὰ πολλά πῶς νὰ τὰ ἀνταμείψω
 ἐγὼ στήν ἀθθεντίαν σου και νὰ τῆς τὰ ἀντιμέψω
 Ἄφ. 3-4

Θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ παραβληθοῦν και οἱ ἀκόλουθοι στίχοι:

α) ἀρχιερεῖς και ἱερεῖς προπόντως τοὺς τιμάεις
 Ἰστ. Βλ. 28

τοὺς ἱερεῖς και μοναχοὺς τοὺς ἀγαπᾶ και βλέπει
 Ἄφ. 25

β) και νὰ σὲ κανισκέψω
 μὲ ἱστορίες εὐμορφες, ὄχι μὲ ἄλλην χάρη,
 και δέξαι τὸ κανίσκι μου σὰν ἀκριβὸν λιθάρι
 Ἰστ. Βλ. 42-44

και δέξου τὴν προαίρεσιν και τὴν διάθεσίν μου
 ποὺ ἔχω μέσα στήν καρδιάν μὲ πόθον τῆς ψυχῆς μου
 και ἀγκαλὰ και φαίνεται λίγον μικρὸν τὸ δῶρον,
 εἶν' νόστιμο γλυκόποτον, ὁποῦ οὐκ ἔχει κόρον
 ὅτι τὸ κατὰ δύναμιν ἐτέλεσα ὁ τάλας
 κ' ἡ ἀθθεντιά σου ἄς τὴν δεχθῆ ταύτην ὡς τὰς μεγάλας¹
 Ἄφ. 127-132

Οἱ ὁμοιότητες αὐτὲς μέσα σὲ τόσο περιορισμένο ἀριθμὸ στίχων εἶναι σχε-
 τικὰ πολλές.

Ἐνα δεύτερο ἐνδιαφέρον στοιχεῖο εἶναι ἡ συγγένεια στίχων τῆς Ἀφιέρω-
 σης τοῦ Διακρούση μὲ τὸν ἐπίλογο τοῦ Κρητικοῦ πολέμου. Ἐτσι ἔχουμε:

1. Νοηματικὴ (μόνο) συγγένεια ἔχουν πιθανῶς και οἱ στίχοι 76-84 τῆς Ἀφιέρωσης
 μὲ τοὺς στίχους 51-60 και 65-66 τῆς Ἱστορίας Βλαχίας.

- 1) καὶ ἄλλα πολλὰ, λέγω, κατὰ τὸ πλήρωμα ἢ ἀγάπη
εἶναι σιμὰ στὸν ἄνθρωπον ὅπου δὲν ἐξετράπη

Ἄφ. 99-100

διότι πάντων τῶν καλῶν τὸ πλήρωμ' ἢ ἀγάπη
εἶναι σιμὰ στὸν ἄνθρωπον, ὅπου δὲν ἐξετράπη

Κρ. πὸλ. 119³⁻⁴

- 2) νὰ δέωμαι τὸν Κύριον πού 'ναι καρδιογνώστης,
Θεὸν τὸν παντοδύναμον, νὰ τὸν πολυχρονίση,
γῆρας βαθύ τε καὶ καλὸν αὐτὸς νὰ τοῦ χαρίση,
χρόνους πολλοὺς τε καὶ καλοὺς, ὑγείαν, σωτηρίαν,
ἀπόλαυσιν αἰώνιον καὶ θείαν βασιλείαν

Ἄφ. 102-106

Παρακαλῶ τὸν Κύριον νὰ σᾶς πολυχρονίση,
ὡς 'πιθυμεῖτε καὶ οἱ δυὸ αὐτὸς νὰ σᾶς χαρίση
ὑγείαν καὶ μακρόβιον, χρόνους καὶ σωτηρίαν,
ἀπόλαυσιν αἰώνιον καὶ θείαν βασιλείαν

Κρ. πὸλ. 119¹¹⁻¹⁴

- 3) καὶ βασιλείας καὶ τρυφῆς καὶ δόξης ἀκηράτου
τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν Θεοῦ τοῦ ἀοράτου». *Ναί, γένοιτο φιλόανθρωπε...*

Ἄφ. 119-121

βασιλείας καὶ τρυφῆς καὶ δόξης τῆς ἀκηράτου
καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν Θεοῦ τοῦ ἀοράτου,
ἧς γένοιτο ἐπιτυχεῖν...

Κρ. πὸλ.¹ 119¹⁹⁻²¹

- 4) καὶ πάντα φίλος γνήσιος τῆς ἐντιμότητός σου

Ἄφ. 125

καὶ πάντα φίλος γνήσιος τῆς λογιότητός σου

Κρ. πὸλ. 119⁵

- 5) καὶ δέξου τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάθεσίν μου,
ποῦ ἔχω μέσα στὴν καρδιάν μὲ πόθον τῆς ψυχῆς μου

Ἄφ. 127-128

Λεχθῆτε τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάθεσίν μου,
ποῦ ἔχω εἰς τοὺς δύο σας μέ πόθον τῆς ψυχῆς μου

Κρ. πὸλ. 119⁹⁻¹⁰

1. Πηγὴ τῶν στίχων αὐτῶν εἶναι οἱ στίχοι 607-609 τοῦ ποιήματος Πένθος θανάτου, βλ. Κ. Πηδώνια, Ἑλληνικά 27 (1974) 160-162.

Θὰ μπορούσαν ἐπίσης νὰ παραβληθοῦν καὶ οἱ στίχοι:

καὶ διὰ ταύτην (ἐνν. τὴν ἀγάπην) καὶ ἐγὼ ἔβαλα θεῖον ζῆλον
ὡς ἀδελφὸν καὶ τέκνον μου κ' ἠγαπημένον φίλον·
εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο δὲ θέλω νὰ στιχορρογήσω,
εἰς τύπον γὰρ τὸ ὄνομα καὶ θύμησιν ν' ἀφήσω

Ἄφ. 75-78

Τέτοιας λογῆς ἠβλέποντας κ' ἐγὼ τὸ ὄνομά της,
ἀπ' ἀρετὲς θεάρεστες κ' ἐπιτηδεύματά της,
ἠθέλησα ὡς φίλος της τοῦτα νὰ στιχορρογήσω,
πρὸς τὴν ἀγάπην τὴν ἐμὴν κ' ἐνθύμησιν ν' ἀφήσω

Κρ. πὸλ. 118²⁷⁻³⁰

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὁμοιότητα στίχων τῆς Ἀφιέρωσης καὶ τοῦ Ἐπιλόγου τοῦ Κρητικοῦ πολέμου¹, ἀξίζει νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ ὀρισμένα προβλήματα σχετικὰ μὲ πρόσωπα ποῦ ἀναφέρονται στὸν Ἐπίλογο.

Ἔτσι στὸν Ἐπίλογο τοῦ Κρητικοῦ πολέμου (στ. 118²¹⁻²²) ὁ Διακρούσης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἔγραψε τὸν Κρητικὸ πόλεμο

στοῦ Τζανφουρνάρου τὸ κελὶ τοῦ πανοσιωτάτου
καὶ πανταχοῦ ἐξάκουστος, σοφοῦ, λογιωτάτου

Πρόκειται, ὅπως γράφει καὶ ὁ Legrand², γιὰ τὸν Θεοφύλακτο Τζανφουρνάρη, γνωστὸ ἐκδότη πολλῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Παρακάτω στὸν στ. 119⁶ τοῦ Ἐπιλόγου ὁ Διακρούσης προσθέτει:

καὶ τοῦ μισέρο Τομάζ' ὁμοῦ, ὁποῦ 'ναι ἀδελφός σου.

Ὁ Legrand ταυτίζει αὐτὸν τὸν «μισέρ Τομάζο» μὲ τὸν Θωμᾶ Τζανφουρνάρη, ἐπιμελητὴ (ἢ ἐπιστάτη) τῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας στὰ χρόνια 1639, 1648 καὶ 1652³, δέχεται δηλαδὴ τὸν μισέρ Τομάζο ὡς ἀδελφὸ τοῦ

1. Ὅμοιοι στίχοι, ὄχι φυσικὰ τόσο πολλοί, εἶναι δυνατὸν νὰ βρίσκωνται καὶ σὲ ἄλλα ἔργα τοῦ Διακρούσης.

2. ΒΗ 17. αἰ., τόμ. 2, σ. 354, σημ. 1.

3. Αὐτ. σημ. 2, ὅπου γίνεται παραπομπὴ γιὰ τίς σχετικὲς πληροφορίες στὸ βιβλίο τοῦ I. Βελοῦδη, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ. Ἱστορικὸν ὑπόμνημα, σ. 175 [=σ. 186 τῆς 2ης ἐκδόσεως Βενετίας 1893]. Οἱ παραπομπὲς ποῦ θὰ ἀκολουθήσουν γίνονται στὴ 2η ἐκδοση.

Ὁ Θωμᾶς Τζανφουρνάρης, ποῦ φέρεται γραμμένος σὲ ἰταλικά ἔγγραφα καὶ μὲ τὸ ὄνομα Tomaso (Θησανοῖσματα 6, 1969, 44 καὶ 51), ἦταν ἀδελφὸς τοῦ Θεοφύλακτου Τζανφουρνάρη (Θησανοῖσματα αὐτ. σ. 51 καὶ ΕΜΑ 4, 1952, 213) καὶ ὑπογράφει μάλιστα ὡς «ἕτερος ἀδελφὸς Θωμᾶς» στὸ ἀφιέρωμα ποῦ ἔγινε τὸ 1660 στὴ μνήμη τοῦ Θεοφύλακτου Τζανφουρνάρη (Βλ. παρακάτω σ. 357, σημ. 2).

Θεοφύλακτου, καὶ ἔτσι ὀδηγεῖται (σιωπηρὰ) στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ βιβλίον γράφηκε πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοφύλακτου Τζανφουρνάρη σὲ ἀνάμνηση τῆς φιλικίας ποὺ εἶχε μαζί του ὁ Διακρούσης (*Κρητικὸς πόλεμος* 118²⁹⁻³⁰) μὲ μνεία καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Τομάζου.

Ἄλλὰ ὁ Θεοφύλακτος Τζανφουρνάρης¹ εἶναι γνωστὸ ὅτι πέθανε τὸ 1659², ἐπομένως τὸ 1667, ὅταν γιὰ πρώτη φορά ἐκδίδεται ὁ *Κρητικὸς πόλεμος*, δὲν ζοῦσε πιά. Ὁ Διακρούσης ὅμως ἀναφέρει ὡς ζωντανούς τόσο τὸν φίλο του, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὸ ποίημα (*Κρητικὸς πόλεμος* 118²⁹), ὅσο καὶ τὸν ἀδελφὸ του Τομάζο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς στίχους 119⁹⁻¹³:

*Δεχθῆτε τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάθεσίν μου
ποῦ ἔχω εἰς τοὺς δύο σας μὲ πόθον τῆς ψυχῆς μου.
Παρακαλῶ τὸν Κύριον νὰ σᾶς πολυχρονίση,
ὡς ἐπιθυμεῖτε καὶ οἱ δύο αὐτὸς νὰ σᾶς χαρίσῃ
ὕγείαν καὶ μακρόβιον, χρόνους καὶ σωτηρίαν,
ἀπόλανσιν αἰώνιον καὶ θείαν βασιλείαν.*

Ἐξάλλου ἀπὸ τὴν πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ὁ Διακρούσης (στ. 118²⁰⁻²²) ὅτι τελείωσε τὸ ποίημα στὸ κελὶ τοῦ Τζανφουρνάρη, τοῦ πανταχοῦ ἐξάκουστου, σοφοῦ, λογιωτάτου, δὲν βγαίνει καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸς ζοῦσε τότε. Πιθανὸν τὸ κελὶ του νὰ εἶχε μείνει ἄδειο μετὰ τὸ θάνατό του, κ' ἔτσι ὁ Διακρούσης εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐγκατασταθῇ καὶ νὰ γράψῃ τὸ ποίημά του ἐκεῖ ὅσο γιὰ τὴ φήμη τῆς σοφίας του, ἦταν πολὺ φυσικὸ, νομίζω, νὰ διατηρήθηκε καὶ μετὰ τὸ θάνατό του, ποὺ δὲν εἶχε συμβῆ ἄλλωστε καὶ πολλὰ χρόνια πρὶν.

Ἐπίσης ὅμως καὶ ἕνα ἄλλο πρόβλημα. Ἀμέσως μετὰ τοὺς στίχους ποὺ ἀναφέρονται στὸν Τζανφουρνάρη, ὁ Διακρούσης ἐκφράζει μιὰ γενικὴ κρίση, στ. 118²³⁻²⁴:

*καθὼς αἱ πράξεις φαίνονται, τὰ ἔργα φανερόνουν
καὶ τὰ καλὰ καμώματα σ' ὅλον τὸν κόσμον σώνουν*

καὶ παρακάτω στ. 118²⁵⁻²⁹:

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐφήμη της³ εἶν' ἀγαθὴ καὶ ἄξια,

1. Ὁ Βελοῦδης, αὐτ. σ. 181, ἀναφέρει ὅτι ἐξελέγη ἐφημέριος τὸ 1635. Ἀναφέρεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Μ. Μανούσακα (*Θησαυρίσματα* 6, 1969, 37, 51, 81). Στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ του βλ. καὶ Κ. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, σ. 408 καθὼς καὶ Μ. Μανούσακα *ΕΜΑ* 4, 1952, σ. 27, σημ. 1 καὶ σ. 212-213.

2. Ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Κ. Σάθας (αὐτ.) καὶ ὁ Μ. Μανούσακας, *ΕΜΑ* 4, 1952, 212-213, ὅπου γράφει ὅτι τὸ 1659 κληροδοτήθηκε ἡ βιβλιοθήκη του στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Βενετίας καὶ ἐπίσης ὅτι μνημονεύεται σὲ ἀφιέρωμα ποὺ ἔκαναν οἱ συγγενεῖς του τὴν ἐπόμενη χρονιά, τὸ 1660, ὡς «κεκοιμημένος».

3. Κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Legend (ἕ.π.). Τὴν ἔκδοση αὐτὴ ἀκολούθησα καὶ γιὰ

τὴν μαρτυροῦσι πάντοτε ὅσοι κι' ἂν τὴν ἐπράξα.
 Τέτοιας λογῆς ἠβλέποντας ἐγὼ τὸ ὄνομά της
 ἀπ' ἀρετῆς θεάρεστες καὶ ἐπιτηδευμάτά της,
 ἠθέλησα ὡς φίλος της τοῦτα νὰ στιχορρηγίσω

Δυσκολία ὑπάρχει στὸ νόημα τοῦ ἐφήμη της τοῦ στ. 118²⁵, πού ἀπαντᾷ στὴν ἔκδοση τοῦ 1679, ἀπ' ὅπου ἐκδίδουν καὶ ὁ Legrand καὶ ὁ Ξηρουχάκης¹. Ἐνῶ ὅμως ὁ Legrand διατηρεῖ τὴ γραφὴ ἐφήμη της, ὁ Ξηρουχάκης διορθώνει σὲ εὐφήμισις, ἀλλὰ ἡ λέξις αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷ ἄλλοῦ καὶ εἶναι ἄγνωστο τί σημαίνει. Πιθανῶς ὁ Ξηρουχάκης τὴν πῆρε μὲ τὸ νόημα «καλὴ φήμη» καὶ ἔκανε ἴσως τὴ διόρθωση, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ ἐξηγήσῃ τὸ κτητικὸ της (πού δὲν φαίνεται πράγματι σὲ ποιὸ οὐσιαστικὸ ἀναφέρεται), οὔτε πιθανῶς καὶ τὸν τύπο ἐφήμη. Ἄλλὰ ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι κανονικός. Ἀπαντᾷ καὶ στὸ ποίημα τοῦ Ζωητικοῦ Παρασπονδύλου γιὰ τὴ μάχη τῆς Βάρνας² δύο φορές (στ. 92 καὶ 364), καὶ εἶναι ἀνάλογος μὲ ἄλλες λέξεις πού παίρνουν ε στὴν ἀρχή³.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐδῶ ἡ χρῆσις τοῦ τύπου ἔγινε ἀπὸ μετρικὴ ἀνάγκη. Δὲν νομίζω ἄλλωστε ὅτι πρέπει νὰ διορθώσουμε τὴν ἰδιότυπη γραφὴ μιᾶς ἔκδοσης πού τὴν ἐπιμελήθηκε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας (τουλάχιστο τὴν πρώτη ἔκδοση, ἀλλὰ πιθανόν καὶ τὴ δεύτερη), ὅταν μάλιστα μπορῶ εὐκόλα νὰ ἐξηγηθῇ.

Πρῶτα πρῶτα τὸ κτητικὸ της χρησιμοποιοῦντο σὲ γ' πρόσωπο ἀντὶ γιὰ β' (ἀντὶ δηλαδὴ τοῦ ἐφήμη σου) ἀπὸ ἐπίδραση τῆς ἰταλικῆς γλώσσας (ἀντίστοιχο σὰ ἰταλικά θὰ ἦταν τὸ sua fama γιὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο). Δὲν εἶναι ἄλλωστε ἄγνωστη ἡ ἔκφρασις αὐτὴ στὸν Διακρούση. Στὴν ἀφιέρωση πρὸς τὸν Λεονάρδο Φιλαρᾶ, πού βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ Βιβλίου Ὠραιότατου, ἀρχίζει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, καὶ εἶναι ἐκεῖ ὀλοφάνερο ὅτι μιλάει σὲ δεύτερο πρόσωπο⁴.

τοὺς ὑπόλοιπους στίχους (ἡ παραπομπὴ ὅμως γίνεται στὴν ἔκδοση Ξηρουχάκη, γιατί ὁ Legrand δὲν ἀριθμεῖ τοὺς στίχους). Ὁ Ξηρουχάκης ἔχει ἐπιφέρει μερικὲς ἀλλαγές.

1. Ὁ Legrand (αὐτ. σ. 354) ἐκδίδει μόνον τμῆμα τοῦ ἐπιλόγου τοῦ Κρητικοῦ πολέμου.
 2. G. Moravcsik, *Görög Költemény a Varnai csatáról* - Ἑλληνικὸν ποίημα περὶ τῆς μάχης τῆς Βάρνης [Ὀγγροελληνικαὶ μελέται, 1], Βουδαπέστη 1935.

3. Γ. Χατζιδάκις, *M.N.E* τόμ. 1, 232, K. Krumbacher, *Ein vulgärgriechischer Weiberspiegel*, Μόναχο 1905, σ. 417, Μ.Γ. Παρλαμάς, *Ἀθηνᾶ* 73-74 (1972/73) [=Λειμωνάριον, τιμητικὴ προσφορά τῷ καθηγητῇ Ν.Β. Τωμαδάκη] 282-287.

4. Ἀκούγοντας τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν συγγένειάν της,
 τὰ ἔργα τὰ θεάρεστα τῆς ἐντιμότητάς της,
 τὴν γινώσκων τε καὶ φρόνησιν, κορμὴν τὸ στολισμένον,
 νοῦν τε, προαιεσιν λεπτήν, τρόπον χαριτωμένον
 καὶ τῆς ψυχῆς συγγένειαν τὴν ἀγαθὴν καὶ ἄξαν,

Ἄλλο γὰρ τὴ σημασία τῆς λέξης ἐφήμη (=φήμη) μαζί με τὸ κτητικό, πιστεύω πὼς χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ὅπως τὸ «ἢ ἀφεντιά σου» (βλ. Κριαρᾶ, *Λεξικό* λ. *αὐθεντία* 12), «ἢ ἐκλαμπρότης σου», «ἢ ἐντιμότης σου» «ἢ ἀντίληψή σου» (βλ. Κριαρᾶ, *αὐτ.* λ. *ἀντίληψις* 2). Πρόκειται δηλαδή γιὰ ἐκφράσεις συχνές στὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ σήμερα (βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς λ. *ἀφεντιά* 8) καὶ καταντᾶ νὰ σημαίνει «ἐσὺ» με κάποια φιλοφρόνηση¹.

Ἐξάλλου τὸ ἀλλὰ καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου νομίζω ὅτι εἶναι προσθετικό. Τὸ νόημα ἐπομένως τοῦ στίχου εἶναι: «ὄχι μόνο ὁ Τζανφουνάρης, ἀλλὰ καὶ σύ, καὶ ἡ ἀφεντιά σου, εἶν' ἀγαθὴ καὶ ἄξια» καὶ «αὐτὸ τὸ πράγμα τὸ βεβαιώνουν ὅσοι συναναστράφηκαν μαζί σου, ὅσοι σὲ δοκίμασαν, σὲ γνώρισαν», ὅπως δηλώνει παρακάτω ὁ στ. 118²⁶:

τὴν μαρτυροῦσι πάντοτε ὅσοι κι' ἂν τὴν ἐπράξα.

Ἄλλο στίχος αὐτὸς σχεδὸν ἀπόλυτα ὅμοιος ἀπαντᾶ καὶ στὴν ἀφιέρωση πρὸς τὸν Λεονάρδο Φιλαρᾶ τοῦ *Βιβλίου ὠραιότατου* με τὸ ἴδιο ἀκριβῶς νόημα².

Ἔτσι, ἂν διατηρήσουμε τὴ γραφὴ τῆς ἐκδοσης καὶ δεχθοῦμε αὐτὸ τὸ νόημα στοὺς στ. 118²⁵⁻²⁶, ἐνισχύεται πρόσθετα ἡ ἄποψη ὅτι ὁ φίλος, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου σύνθεσε ὁ Διακρούσης τὸν *Κρητικὸ πόλεμο*, δὲν ἦταν ὁ Τζανφουνάρης, ἀλλὰ ἄλλο πρόσωπο.

Ποιὸ ὅμως ἦταν αὐτὸ τὸ πρόσωπο καὶ ποιά σχέση ἔχει με τὸν Νικόλαο Ἀναστάσιο (ἢ Ἀναστάση) τῆς Ἀφιέρωσης;

Ἄλλο Διακρούσης δὲν ἀναφέρει στὸν Ἐπίλογο τὸ ὄνομά του, κι' αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι πού ὀδήγησε στὴν παρεξήγηση ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Τζανφουνάρη³. Δὲν ἦταν ὅμως ἀπαραίτητο νὰ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου, ἀφοῦ εἶχε γίνῃ ἤδη λόγος γι' αὐτὸν στὴν Ἀφιέρωση. Ἀκριβῶς τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στὴν *Ἱστορία Βλαχίας*. Ἐνῶ δηλαδή καὶ ἐκεῖ στὴν ἀφιέρωση δηλώνεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη (Κατριτζῆ), στὸν ἐπίλογο τοῦ ἔργου (στ. 2765 κ.έ.) ὁ ποιητὴς κάνει πάλι μιὰ ἀποστροφὴ στὸν ἴδιο (γράφει

*ὅπου τὴν μαρτυροῦσιν ὅσοι κι' ἂν τὴν ἐπράξαν,
τὰ πλείστα κατορθώματα ὅπου ἴσαι στολισμένους,
χαρίσματα πολλῶν λογίων, ἀρεταῖς τιμημένους,
καθὼς ἐκ οἴζης ἔτυχεσ τερωπῆς, χαριτωμένης*

(*Βιβλίον Ὄραιότατον*, Ἀφιέρωση στ. 1-9. Γιὰ τὸν πλήρη τίτλο τοῦ βιβλίου βλ. παραπάνω σ. 350, σημ. 2).

1. Ἀνάλογο καὶ μάλιστα συνώνυμο τοῦ ἐφήμη τῆς εἶναι τὸ τση πόληψής σου τοῦ Κατζούρμπου (Α' 80). Γιὰ σχετικὲς ἐκφράσεις, δηλαδή ἀντὶ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας, καὶ τὸ τί δηλώνουν βλ. ἐπίσης Ε. Κριαρᾶ, *Κρ. Χρ.* 25 (1973) 12.

2. Βλ. παραπάνω σ. 358-9, σημ. 4. Εἶναι ὁ στ. 6.

3. Ὅπως δέχθηκε ὁ Legrand. Βλ. παραπάνω σ. 357.

σὲ β' πρόσωπο), ἀναφέρει τὸν πεθερό του, ἀπευθύνει στὸν ἴδιο διάφορες προτροπὲς καὶ συμβουλές, ἀλλὰ δὲν ἐπαναλαμβάνει τὸ ὄνομά του.

Λίγα μόνο στοιχεῖα γιὰ τὸ τιμῶμενο πρόσωπο μᾶς δίνει στὸν ἐπίλογο ὁ Διακρούσης. Ἦταν φίλος τοῦ ἀγαπητῶς (στ. 118²⁹⁻³⁰, 119^{1,5}), ἐνάρετος (στ. 118²⁸), εὐσεβῆς (στ. 119⁷), μορφωμένος (στ. 119⁶)¹. Τὰ ἴδια χαρακτηριστικά ἔχει καὶ ὁ Νικόλαος Ἀναστάσης, ὅπως βλέπουμε στὴν Ἀφιέρωση. Εἶναι καὶ αὐτὸς ἀγαπημένος φίλος τοῦ Διακρούσης (στ. 76, 125), ἐνάρετος (στ. 21, 22, 27, 28, 42, 45, 50 κ.έ.), εὐσεβῆς (ὁ Διακρούσης ιδιαίτερα ὑπογραμμίζει τὴν εὐσέβειά του ἰδίως στοὺς στ. 22-25, 96), μορφωμένος (στ. 20, 26, ἰδίως 91-92). Δυστυχῶς δὲν δίνονται εἰδικότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ τιμωμένου προσώπου στὸν ἐπίλογο (π.χ. γιὰ τὴν καταγωγὴ του, γιὰ τὴν ἡλικία του² κτλ. Ἀναφέρεται μόνο κάποιος ἀδελφός τοῦ Τομάζου, πὺ ὅπως εἶδαμε (σ. 356), ὁ Legrand κακῶς τὸν ταυτίζει μὲ τὸν Θωμᾶ Τζανφουρνάρη.

Ὅπως ὅμως ἀναφέραμε προηγουμένως (σ. 357) οἱ στίχοι 119¹⁰⁻¹⁴ δείχνουν ὅτι καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ ζοῦσαν τὸ 1667, ἐνῶ, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Θεοφύλακτος εἶχε ἤδη πεθάνει ἀπὸ τὸ 1659. Ἐπομένως ὁ «μισερ Τομάζος» πὺ ἀναφέρει ὁ Διακρούσης δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁ Θωμᾶς Τζανφουρνάρης.

Ἄν ὁ Νικόλαος Ἀναστάσης τῆς Ἀφιέρωσης εἶχε ἀδελφὸ Θωμᾶ ἢ Τομάζο δὲν εἶναι ἐπίσης γνωστό. Ἐρευνα πὺ εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ κάνω τὸ καλοκαίρι τοῦ 1974 στὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν στὴ Βενετία³ δὲν ἔριξε φῶς δυστυχῶς στὸ σημεῖο αὐτό⁴. Ἀνακάλυψα ὅμως ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ Νικολάου Ἀναστάση καὶ γιὰ τὴ δράση του κατὰ τὰ χρόνια αὐτὰ στὴ Βενετία μέσα στὰ πλαίσια τῆς δραστηριότητάς τῆς ἐλληνικῆς ἀδελφότητάς, πὺ ἐνισχύουν μάλιστα τὴν παραπάνω ὑπόθεση.

Ὁ Νικόλαος Ἀναστάσης ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ *Reg. 191* (1639-1657) φ. 120^v τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, ὅταν ἐκλέγε-

1. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ὁ Διακρούσης χρησιμοποιεῖ τὸ τῆς *λογιότητός σου*, πὺ χρησιμοποιεῖται συνήθως γιὰ λαϊκό. Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Τζανφουρνάρη, πὺ ἦταν βέβαια καὶ αὐτὸς *λογιώτατος* (στ. 118²²), θὰ χρησιμοποιοῦσε ὁ Διακρούσης πιθανῶς ἄλλη ἔκφραση πὺ θὰ ταίριαζε περισσότερο σὲ ἱερωμένο (π.χ. *τῆς ὁσιότητός σου*).

2. Στὴν Ἀφιέρωση (στ. 49) γράφει ὁ Διακρούσης γιὰ τὸ Νικολό Ἀναστάση πὺς ἦταν: *τῆ ἡλικία νέος μὲν, τῆ γνώσει γηραλέου*.

3. Εὐχαριστῶ τὸν διευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου καθηγητὴ κ. Μ. Ι. Μανούσακα γιὰ τίς πολύτιμες ὑποδείξεις του κατὰ τὴν ἔρευνά μου αὐτή.

4. Ὅπως ἐπίσης καὶ ἔρευνα στὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Φαίνεται πὺς ὁ Τομάζος δὲν ἔμενε στὴ Βενετία. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ νόημα τοῦ στίχου 119⁷ τοῦ *Κρητικοῦ πολέμου* πὺ ἀναφέρεται στὸν «μισερ Τομάζο»: *γιατὶ ἀκούω κ' ἐκεينوῦ τὴν θεοσέβειάν του*.

ται μεταξύ των αντιπροσώπων της Μονεμβασίας στις 20 'Ιουλίου του 1653. Στά επόμενα χρόνια αναγράφεται συνεχώς το όνομά του στα *Registri*, συνήθως μεταξύ των αντιπροσώπων του Ναυπλίου και της Μονεμβασίας¹. Στις 17 'Απριλίου 1655 μάλιστα εκλέγεται *Governatòr* (*Reg. 191* [1639-1657] φ. 146^v) και στις 24 Μαρτίου του 1658 αναγράφεται μεταξύ των έπτά υποψηφίων για την εκλογή του νέου *Guardian Grande*². Τελικά ο Νικόλαος 'Αναστάσης έρχεται έκτος και *Guardian Grande* εκλέγεται ο 'Ανδρέας Χαλκιόπουλος (*Reg. 192* [1658-1669] φ. 10^r).

Στις 27 Μαρτίου του 1661 εκλέγεται στο μέγιστο αξίωμα του *Guardian Grande* (*Reg. 192* [1658-1669] φ. 41^v), αλλά την 1η 'Απριλίου του ίδιου χρόνου παραιτείται από το αξίωμα αυτό δεχόμενος να πληρώνη σύμφωνα με τον κανονισμό της αδελφότητας³ πενήντα δουκάτα το χρόνο, όπως φαίνεται από τη σημείωση που υπάρχει στο περιθώριο, στα άριστερά, του ίδιου φύλλου (41^v ό.π.) όπου αναγράφεται η εκλογή του. 'Από την ίδια αυτή σημείωση μαθαίνουμε και το λόγο που παραιτήθηκε: είχε υπερασπιστή παλαιότερα, την εποχή που ήταν *Governatòr*, με κίνδυνο της ζωής του τον αρχιεπίσκοπο Βελλεριανό⁴. "Όπως είδαμε, *Governatòr* είχε εκλεγεί στις 17 'Απριλίου του 1655. Δυστυχώς δεν μπόρεσα να εξακριβώσω σε ποιο συγκεκριμένο γεγονός αναφέρεται η υπεράσπιση αυτή του Βελλεριανού εκ μέρους του Νικολάου 'Αναστάση: πάντως είναι γνωστό ότι ο Βελλεριανός είχε έρθει σε αντίθεση με την αδελφότητα, όπως φαίνεται από έγγραφα που δημοσίευσε ο καθηγητής κ. Μ.Ι. Μανούσακας⁵. 'Αμέσως μετά την παραίτηση του 'Αναστάση γίνεται νέα

1. Για την εκλογή αντιπροσώπων της αδελφότητας που προερχόταν από διάφορα μέρη της 'Ελλάδας βλ. Βελούδη, *α.π.* σ. 18.

2. Για τον τίτλο αυτόν καθώς και για τους άλλους και για την όλη διοίκηση της κοινότητας βλ. Βελούδη, *α.π.* σ. 17.

3. Σύμφωνα με απόφαση που πήραν τα μέλη της αδελφότητας στις 17 Μαρτίου 1597, όποιος εκλεγόταν σε αξίωμα και δεν το δεχόταν ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει πρόστιμο. Το ποσό καθορίστηκε ανάλογα με το αξίωμα, δηλαδή 50 δουκάτα για όποιον δεν δεχόταν το αξίωμα του *Guardian Grande* και 25 δουκάτα για όποιον δεν δεχόταν το αξίωμα του *Governatòr* (*Capitolari 1* [1558-1602] φ. 110^r [=106^r]). Ευχαριστώ την κ. "Αρτεμη Ξανθοπούλου - Κυριακού για την πληροφορία.

4. 'Η σημείωση είναι η εξής: A. di primo Aprile 1661. Comparse nella Banca il antescritto detto Nicollo Anastasi eletto [nostro?] G.G. il quale dice che havendo gia [ἀκολουθεί δυσανάγνωστη λέξη] per Governatòr con incontro pericoloso della sua vita per haver parlato in difesa del m.s. Arcivescovo Valeriano aprovati altri disgusti per ciò non intende di acelar mà reffudà et de per (pro?) anno ducati cinquanta corenti e sono per la pena messa nelle parti nel vener. Capitolo di 40 e Gionta.

5. *Θησαυρίσματα* 6 (1969) 70, 71, 78.

έκλογή Guardian Grande στις 3 'Απριλίου τοῦ 1661 (*Reg. 192* [1658-1669] φ. 42^v) και ἐκλέγεται ὁ Μιχαήλ Λίμπονας¹.

Ἡ δραστηριότητά του στὴν κοινότητα δὲν σταματᾷ και στὰ μετέπειτα χρόνια. Δὲν λείπει ἀπὸ τις συνεδριάσεις τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητος, και ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκλέγεται ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ναυπλίου και τῆς Μονεμβασίας τὸ 1664 (*Reg. 192* [1658-1669] φ. 85^v), τὸ 1666 (*Reg. 192* [1658-1669] φ. 121^v), τὸ 1667 (*Reg. 192* [1658-1669] φ. 130^v) και τὸ 1673 (*Reg. 193* [1669-1681] φ. 62^v). Γιὰ τελευταία φορά ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του στὰ *Registri* τὸ 1674 (*Reg. 193* [1669-1681] φ. 69^r). Οὔτε ὅμως και πουθενὰ ἄλλοῦ, σὲ ἄλλο βιβλίο ἢ ἔγγραφο τῆς κοινότητος, συναντοῦμε τὸ ὄνομά του πέρα ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή.

Σὲ ἔλεγχο τοῦ βιβλίου τῶν βαπτίσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ συναντήσω τέσσερις φορὲς τὸ ὄνομα τοῦ Νικολάου Ἀναστάση μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀναδόχων². Ἐξᾶλλου σὲ μιὰ βάπτισή τοῦ ἔτους 1672 μεταξὺ τῶν ἀναδόχων ἀναγράφεται τὸ ὄνομα Ἑλένα τοῦ Νικολοῦ Ἀναστάση³, πὸ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ Νικολάου Ἀναστάση.

Στὸ μητρώο τῆς ἀδελφότητος ἐπίσης, ὅπου βρίσκονται καταχωρισμένα ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν (εὐρητηριακῶς και μὲ ἀφετηρία τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα) μὲ σημειωμένες τις χρονολογίες και τις εἰσφορὲς πρὸς τὴν κοινότητα, ὑπάρχει στὸ εὐρητήριο τῶν γυναικῶν τὸ ὄνομα Ἑλένα Ἀναστάση. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο. Ἄλλωστε οἱ χρονολογίες γιὰ τις εἰσφορὲς πὸ ἀναγράφονται δίπλα στὸ ὄνομα συμπίπτουν ἀπόλυτα μὲ τὰ χρόνια τῆς παρουσίας τοῦ Ἀναστάση στὴ Βενετία πὸ εἶδαμε παραπάνω. Σημειώνονται δηλαδὴ οἱ εἰσφορὲς τῆς Ἑλένας Ἀναστάση ἀπὸ τὸ 1662 ὡς τὸ 1664 και ἀπὸ τὸ 1666 ὡς τὸ 1673 συνεχῶς (Μητρώον Ἀδελφότητος[134] (1563-1701) φ. 294^v. Περὶ-

1. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι ὁ Κρητικὸς ἱερέας και ἐφημέριος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Βενετίας Ἀντώνιος Μπουμπούλης, στὸ ποίημα πὸ ἔγραψε γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαήλ Λίμπονα (E. Legrand, *Bibl. Gr. Vulg.* τόμ. 2, Παρίσι 1881, σ. 123-147) ἀναφέρει ὡς ἡμερομηνία ἐκλογῆς τις 12 Μαρτίου 1661 ἀντὶ γιὰ τις 3 Ἀπριλίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς στίχους 165-172:

*Δι' αὐτὰ τὰ προτερήματα σ' αὐτὴν τὴν Βενετίαν,
πὸ τῶν Ρωμαίων γένος μας ἔχουσιν ἐκκλησίαν
Ἵς δόξαν μεγαλομάστρου ἁγίου Γεωργίου,
τὸν ἀκριβὸν μου Μιχαήλ στὲς δώδεκα Μαρτίου
στοὺς χίλιους ἑξακόσιους χρόνους και ἐξήντα ἕνα,
σὰν εἰς πολλῶν ἐνθύμησιν βρίσκονται ἐκεῖ γραμμένα,
στὴν ἐξουσίαν τὴν κοσμικὴν τὸν ἔκλεξαν ἀπάνω,
πὸ εἰς γλῶσσαν τὴν ἰταλικὴν τὸν λέγουν γουαρδιάνο*

2. Βαπτίσεις (2) (1655-1701) φφ. 38^r, 123^{rv}, 74^v.

3. Βαπτίσεις (2) (1655-1701) φ. 75^v.

εργο εἶναι ὅτι δὲν συναντοῦμε στὸ ἴδιο μητρῶο τὸ ὄνομα τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀναστάση¹.

Στὶς ληξιαρχικὲς πράξεις γάμων τῆς κοινότητος δὲν βρέθηκε τίποτε σχετικὸ μὲ τὸν Ἀναστάση ἢ τὴν οἰκογένειά του. Ὁ γάμος του δηλαδὴ δὲν ἔγινε στὴ Βενετία.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε στὶς ἐξῆς παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς Ἀφιέρωσης:

Τὰ χρόνια τῆς παρουσίας καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Νικολάου Ἀναστάση στὴ Βενετία (1653-1674) συμπίπτουν μὲ τὰ χρόνια τῆς δραστηριότητος ἐκεῖ τοῦ Διακρούση.

Εἰδικότερα μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε πὼς γύρο στὸ 1667, χρονολογία τῆς πρώτης ἐκδοσης τοῦ *Κρητικοῦ πολέμου*, ὁ Νικόλαος Ἀναστάσης βρίσκεται στὴν ἀκμὴ τῆς δραστηριότητός του (τὸ 1661 ὅπως εἶδαμε ἐκλέγεται *Guardian Grande*), καὶ μάλιστα ἔχουμε ρητὴ μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία του τὴ χρονιά αὐτὴ στὴ Βενετία (21 Αὐγούστου 1667, ὅπως εἶδαμε, ἐκλέγεται ἀντιπρόσωπος Μονεμβασίας). Ἀντίθετα, τὸ 1679 (χρονολογία τῆς β' ἐκδοσης τοῦ *Κρητικοῦ πολέμου*) δὲν ἐμφανίζεται πιά στὴ Βενετία.

Τὸ γεγονὸς αὐτό, νομίζω, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἐξηγήσουμε γιατί ὁ Διακρούσης ἦταν δυνατὸν νὰ παραθέσῃ τὴν Ἀφιέρωση μόνο στὴν πρώτη ἐκδοση. Στὴ δευτέρη ἐκδοση πιθανῶς δὲν τὴν περιέλαβε, ἐπειδὴ δὲν εἶχε πιά τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἀναστάση, ἀφοῦ αὐτὸς μᾶλλον εἶχε φύγει ἀπὸ τὴ Βενετία, ἴσως μάλιστα καὶ νὰ εἶχε πεθάνει. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο μού φαίνεται κάπως ἀπίθανο, πρῶτα γιατί δὲν μαρτυρεῖται ὁ θάνατός του στὰ νεκρολόγια τῆς Βενετίας τῶν χρόνων αὐτῶν (ὡς τὸ 1679)², καὶ ὕστερα γιατί καὶ ἡ παρουσία τῆς γυναίκας του στὴ Βενετία μαρτυρεῖται ὡς τὸ 1673.

Ὅσο γιὰ τὶς σχέσεις Ἀναστάση καὶ Διακρούση καὶ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν καταγωγὴ τοῦ πρώτου, ἡ ἔρευνα δὲν ἔδωσε περισσότερο φῶς ἀπὸ ὅ,τι μᾶς λέει στὴν Ἀφιέρωση ὁ ἴδιος ὁ Διακρούσης. Ἐπιβεβαιώθηκε μόνο πὼς καταγόταν ἀπὸ τὴ Μονεμβασία, πὼς ἦταν πλούσιος καὶ ἐξέχον πρόσωπο τῆς κοινότητος.

Καὶ κάτι ἄλλο: Στὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ὑπάρχει μιὰ ἐξουσιοδότηση κάποιου «μισέρ Παναγιώτῃ Ἀναστάση τοῦ μισέρ Νικολὸ Μονοβασίτη»³, ποὺ ἔγινε στὸ Κάστρο τῆς Κρήτης στὶς 5 Ἀπριλίου 1627. Τὸ ἴδιο ὄνομα (Παναγιώτῃς Ἀναστάσης) ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ ἄλλη νοταριακὴ πράξη τοῦ Χάνδακα μὲ χρονολογία 23 Φεβρουαρίου 1640⁴. Φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ συγ-

1. Μήπως ἐπειδὴ πλήρωνε ἡ σύζυγός του δὲν πλήρωνε ὁ ἴδιος; Ἄλλοι πάντως πλήρωναν καὶ οἱ ἴδιοι.

2. Δὲν μπόρεσα ὥστόσο νὰ ἐλέγξω τὰ νεκρολόγια τῶν ἐτῶν 1677 καὶ 1679, γιατί εἶναι χαμένα.

3. A.S.V. Notai di Candia. b. 182 not. Nicolò Negri libro 15 c. 1r.

4. A.S.V. - Duca di Candia, b. 60 bis Castaldi Ducali, Notarella 2 (1639-1640), φ. [152]^v.

γενῆ τοῦ Νικολάου Ἀναστάση (ἴσως γιὰ τὸν πατέρα του, ἀφοῦ ὁ πατέρας τοῦ Παναγιώτη λεγόταν κι' αὐτὸς Νικολός).

Ἄλλὰ ἂν προσέξουμε καὶ τὶς βαπτίσεις ποὺ ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω¹, παρατηροῦμε ὅτι ἀπὸ τὰ τέσσερα παιδιὰ ποὺ βάφτισε ὁ ἴδιος τὰ τρία εἶναι παιδιὰ Κρητικῶν ἀπὸ τὸ Κάστρο, καθὼς καὶ τὸ ἕνα παιδί ποὺ βάφτισε ἡ γυναίκα του εἶναι ἐπίσης Κρητικῶν γονέων. Εἶχε δηλαδὴ σχέσεις μὲ Κρητικούς. Ἐνδεχομένως λοιπὸν ἀνῆκε σὲ οἰκογένεια ποὺ καταγόταν μὲν ἀπὸ τὴ Μονεμβασία, ἀλλὰ εἶχε ἐγκατασταθῆ στὴν Κρήτη, στὸ Κάστρο. Ἴσως καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ζήσει ἐκεῖ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὕστερα κατέφυγε στὴ Βενετία, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου. Μήπως στὸ Κάστρο εἶχε γνωρίσει τὸν Διακρούση, ποὺ ὅπως εἶναι γνωστὸ ἐκεῖ πέρασε τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ πολέμου, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἄρχισε ἡ φιλία τους; Καὶ μήπως ἐκεῖ ἐπίσης εἶχε συνδεθῆ γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὸν Βελλερριανὸ (βλ. παραπάνω σ. 361), ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστὸ, εἶχε μεταβῆ γιὰ μερικὰ χρόνια (1645-1648) στὴν Κρήτη καὶ εἶχε περάσει μάλιστα καὶ ἀπὸ τὸν Χάνδακα²; Ἴσως μελλοντικὲς ἔρευνες ἐπιβεβαιώσουν αὐτὲς τὶς ὑποθέσεις καὶ ἴσως δώσουν καὶ ἄλλα ἀκόμη στοιχεῖα.

Στὸ ἴδιο χειρόγραφο τῆς μονῆς Παντελεήμονος, καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀφιέρωση, ὑπάρχουν μερικοὶ στίχοι μὲ τὸν τίτλο *Στίχοι ἠθικοὶ ἕτεροὶ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτόν*, καὶ ἀκολουθοῦν ἄλλοι μὲ τὸν τίτλο *Ἔτεροι*.

Π ρ ο σ θ ἡ κ η: Εἶχε ἀρχίσει ἡ ἐκτύπωση τῆς μελέτης αὐτῆς, ὅταν ἔγινε μιὰ ἐντελῶς ἀπροσδόκητη ἀνακάλυψη: Ἡ κ. Νίκη Παπατριανταφύλλου - Θεοδωρίδη εἶχε τὴν τύχη νὰ ἀνακαλύψῃ³ συσταχωμένο σὲ χειρόγραφο τῆς μονῆς τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους⁴ ἕνα βιβλίον ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1665 μὲ τὸν τίτλο: *Ἐκλογαί, ἤγουν βιβλιάριον περιέχον Τὸς οἴκους τῆς Παναγίας καὶ τοῦ τιμίου Προδρομοῦ, τὴν Μετάληψιν ἐξηγητήν, Στίχους εἰς τὴν Μακαρίαν Τριάδα, Ἐτέρους εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην Παρασκευήν, ἅπαντα τυπωθέντα καὶ διορθωθέντα παρὰ Ἀκακίου ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση (sic) τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνίας, ἀναλώμασι κυρίου κυρίου Νικολάου Ἀναστάση. Ἐνετίησιν, Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ, ἀρχε'.*

Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει στὰ πρῶτα φύλλα τὴν ἴδια ἀφιέρωση. Ἔτσι ξέ-

1. σ. 362.

2. Μανούσκα, *Θησαυρίσματα* 6 (1969) 78.

3. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν ἀγαπητὴ συνάδελφο ποὺ μὲ εὐχαρίστηση μοῦ ἀνακοίνωσε ἀμέσως τὴν ἀνέυρεση τῆς ἀγνωστῆς αὐτῆς ἔκδοσης.

4. Τὸ χειρόγραφο εἶναι τοῦ 17ου αἰώνα καὶ περιγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Σωφρόνιου Εὐστρατιάδη· ἔχει τὰ στοιχεῖα (Ἄρ.) 1509 - (Cod.) Λ 19. Διάφορα. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο κ. Σωτῆρη Καδᾶ ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ φωτογραφήσῃ τὴν ἔκδοση στὴ μὴ τῆς Λαύρας.

ρούμε τώρα από ποιο βιβλίο προέρχεται ή αφιέρωση αυτή του χειρογράφου της μονής Παντελεήμονος.

Σημαντική εξέλλου είναι και ή ανακάλυψη αυτού του άγνωστου ως τώρα βιβλίου. Ο καθηγητής κ. Μ. Ι. Μανούσακας σε παλαιότερο δημοσίευσμά του¹ σχετικά με ένα θρήνο του Διακρούση που έχει τον τίτλο «Πένθος τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς» αναφέρει ένα βιβλίο που εκδόθηκε τὸ 1730 με τον τίτλο: *Βιβλίον καλούμενον Ἐκλογαὶ περιέχον τὸν ἀκάθιστον Ὑμνον, καὶ ἄλλας τινὰς Ἀκολουθίας καὶ Εὐχὰς.... Τὰ πάντα μὲν προτροπῆ τινῶν φιλευλαβῶν χριστιανῶν ἐκ διαφόρων προτετυπωμένων Βιβλίων ἐρασιθέντα καὶ εἰς ἓν συλλεχθέντα.... Ἐνετίησι, ἀψλ'. Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, καὶ πού περιέχει αὐτὸν τὸν θρήνο*².

Τὸ βιβλίο αὐτό, ὅπως δηλώνεται καὶ στὸν τίτλο, εἶναι μιὰ συλλογὴ θρησκευτικῶν ἔργων, «ἐκ διαφόρων προτετυπωμένων Βιβλίων ἐρασιθέντων». Ο Μ. Ι. Μανούσακας στὸ ἴδιο του δημοσίευμα (σ. 63) γράφει ὅτι προκειμένου για τὸ στιχοῦργημα τοῦ Διακρούση δὲν μπόρεσε νὰ ἐξακριβώση ποιο ἦταν τὸ «προτετυπωμένο» βιβλίο, ὅπου πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ στιχοῦργημα, καὶ μάλιστα (σ. 64) ἐκφράζει τὴν εὐχὴ «Ἴσως κάποτε νὰ βρεθῆ κ' ἡ προγενέστερη ἔκδοση αὐτῆ». Τώρα πιά ἡ ἔκδοση αὐτῆ μᾶς εἶναι γνωστὴ. Εἶναι τὸ βιβλίο τὸ συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς τῆς Λαύρας, πού περιλαμβάνει κι' αὐτὸ ἐπίσης τὸ «Πένθος τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς»³.

Παραμένει ὅμως ἀκόμη τὸ πρόβλημα τῆς ἀφιέρωσης τοῦ Κορητικοῦ πολέμου. Ὅπως εἶδαμε τὰ ὅσα γράφει ὁ Διακρούσης στὸν ἐπίλογο τοῦ ἔργου προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξὴ ἀφιέρωσης. Μὲ τὰ καινούργια δεδομένα τώρα θὰ πρέπη νὰ δεχθοῦμε ἢ ὅτι αὐτῆ ἡ ἴδια ἀφιέρωση ὑπῆρχε καὶ στὸν Κορητικὸ πόλεμο (αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται) ἢ ὅτι ὑπῆρχε στὸ ἔργο αὐτὸ μιὰ ἄλλη ἄγνωστη σήμερα ἀφιέρωση. Ὅριστικὸ συμπέρασμα θὰ δώση ἐνδεχομένως μελλοντικὰ ἢ ἔρευνα⁴.

1. Μ. Ι. Μανούσακας, «Ἑλληνικὰ ποιήματα γιὰ τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ» (*Mélanges offerts à Octave et Melro Merlier* 2, Ἀθήνα 1952, σ. 49-74).

2. Για τὴν περιγραφή τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βλ. Legrand *BH* 18. αἰ., τ. 1, σ. 228 καὶ Δελιαλῆ, *Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης*. Μέρος πρῶτον... Α' Θεσσαλονίκη 1948, ἀρ. 159.

3. Μὲ τὰ περιεχόμενα τῆς ἔκδοσης αὐτῆς θὰ ἀσχοληθῶ σὲ μελλοντικὸ μου δημοσίευμα. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἔργα πού περιλαμβάνονται στὸ βιβλίο, χαιρετισμοὶ στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο τοῦ Ραματά, βρίσκεται ἐπίσης καὶ στὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Παντελεήμονος (βλ. σ. 350, σημ. 1). Ἐξέλλου καὶ στὸ βιβλίο αὐτὸ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφιέρωση ὑπάρχουν οἱ ἴδιοι Στίχοι ἠθικοὶ καὶ οἱ Ἴτεροι.

4. Διαφορετικὲς γραφῆς τῆς ἀφιέρωσης στὴν ἔκδοση τοῦ 1665 εἶναι οἱ ἐξῆς: στ. 3 ἀντιμέσω, στ. 4 καὶ νὰ τῆς ἀντιστρέψω, στ. 13 νὰ φθάση, στ. 25 στοὺς ἱερεῖς, στ. 26 εἰς τοὺς δασκάλους, στ. 49 τῆ γνώμη, στ. 57 ἄνθρωπος, στ. 59 ἐκεῖνος, στ. 85 ἀπὸ τὸν ἥλιον, στ. 126 ὀρισμόν, στ. 129 μικρό.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

*Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ ἐντιμωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ τῷ Ἀναστασίῳ
Ἀνάκιος ἱερομόναχος ὁ Διακροῦσης τὸ χαίρειν.*

Ἰπειδὴ καὶ μὲ καμώματα δὲν ἤμπορῶ νὰ σώσω
στὲς χάριτες ποὺ ἔλαβα ἀνταμοιβὴν νὰ δώσω,
καὶ τὰ καλὰ τῆς τὰ πολλὰ πῶς νὰ τὰ ἀνταμείψω
ἐγὼ στὴν αὐθεντίαν σου καὶ νὰ τῆς τὰ ἀντιμέψω
τὴν εὐσπλαγχνίαν τὴν πολλὴν καὶ τόσῃν καλοσύνην 5
πῶδειξεν εἰς τοῦ λόγου μου τόσῃν ἐλεημοσύνην,
δέομαι καὶ παρακαλῶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν μου,
τὸν πλάστην καὶ δημιουργὸν καὶ ποιητὴν τοῦ κόσμου,
νὰ μοῦ φωτίσῃ τὴν ψυχὴν, λέγω, τῆς διανοίας
νὰ διηγηθῶ καταλεπτῶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας· 10
ὁ νοῦς μου λέγω νὰ γενᾶ καὶ νὰ λαλοῦν τὰ χεῖλι,
ὅλα τὰ μέλη τῆς σαρκός, τὸ χέρι, τὸ κοντύλι
νὰ γράφῃ ἀόκνως μὲ σπουδὴν ὅσον μπορεῖ νὰ πράσῃ
ὁδιὰ τὸν Νικόλαον κύριον Ἀναστάση.
Τὸν ἐκ πατρίδος λέγω δὲ ἐκ τῆς Μονεμβασίας, 15
ὁποῦ ἴλθε καὶ κατοίκησεν ἐν πόλει Βενετίας,
τὸν ἄξιον πάσης τιμῆς καὶ γνώσεως τελείας
ποὺ ἔχει ἐκ γεννήσεως, ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας·
καὶ πρῶτον μὲν ἐκ φύσεως ἔχει τὴν καλοσύνην,
δεύτερον δ' ἐκ παιδεύσεως τιμὴν καὶ σωφροσύνην· 20
τὴν πρᾶξιν τε καὶ σύνεσιν, ταπεινώσιν, νηστείαν,
πραότητα καὶ προσευχὴν πολλὰ καλὰ ἅγια,
διότι εἶναι πρόθυμον τέκνον τῆς ἐκκλησίας,
σπουδάζει, τρέχει πάντοτε στὰς θείας λειτουργίας·
τοὺς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς τοὺς ἀγαπᾶ καὶ βλέπει 25
στοὺς διδασκάλους τὴν τιμὴν καθένα καθὼς πρέπει·
κοντολογιὰ πᾶσα ἀρετὴν καὶ πᾶσ' ἀγαθοσύνην
εἰσὲ μεγάλους καὶ μικροὺς σπλάγγχνος κ' ἐλεημοσύνην
καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα εἶναι ὁποῦ στολίζουσι
καὶ κάμνουσι τὸν εὐγενῆ καὶ τότε μακαρίζουσι· 30
ὅτι τὰ ἔργα τὰ καλὰ εἶναι ὁποῦ θωροῦσι,
κάνουν τὸν ἄνθρωπον καλόν, ὅλοι τὸν ἀγαποῦσι,
καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα,

καὶ ὡς βασιλεὺς θέλει φανῆ φορῶν χρυσὴν κορόνα.
 Ἄν βασιλεύσῃ τῶν παθῶν, τὰς ἀρετὰς ἂν πάρῃ, 35
 Ἐέρξῃν νικᾷ καὶ Ἀλέξανδρον κ' ἔχει μεγάλη χάρη.
 Αἰ ἀρεταὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ποῦ τὸν τιμοῦσι,
 ἀθάνατον τὸν κάμνουσιν καὶ τὸν διατηροῦσιν.
 Ἐὐ ἀρετὴ εἶν' ἀθάνατος καὶ ἀθανάτους κάνει
 καὶ μέσα στὸν παράδεισον ἐκείνους, λέγω, βάνει. 40
 Σὰν τὸν αὐθέντην Νικολὸν αἰ ἀρεταὶ ἡγοῦνται
 πραότητα καὶ φρόνησιν παντοτινὰ τηροῦνται.
 Καὶ ἔχει πάσα ἀγαθὸν δικαίως καὶ τιμίως
 μ' ἐλευθερότητα καλὴν, προαίρεσιν ὁμοίως· 45
 παρρησιαστικὸς καὶ γνωστικὸς μὲ τῆς ψυχῆς τὰ κάλλη
 καὶ γιαῦτος ἀγαποῦσι τον ὅλοι μικροὶ μεγάλοι·
 πιστὸς τε καὶ ἀληθινὸς μὲ γινῶσιν στὸ κεφάλι
 καὶ φρόνιμος καὶ τακτικὸς μὲ πᾶσαν χάριν ἄλλην·
 τῇ ἡλικίᾳ νέος μὲν, τῇ γνώσει γηραλέου,
 νικῶντας πᾶσαν σύνεσιν γέροντός τε καὶ νέου 50
 μιμεῖται πάντα τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ μισάει,
 τοὺς γνωστικὸς καὶ τοὺς καλοὺς πολλὰ τοὺς ἀγαπάει,
 καὶ δίκαιος πραγματευτῆς νὰ παίρῃ καὶ νὰ δίνῃ
 τοῦ καθενὸς ὡς πρέπει του καὶ μὲ τὴν ἰσοσύνη.
 Διὰ τοῦτο εἶναι δίκαιον τοὺς ἀγαθοὺς ἀνθρώπους 55
 νὰ τοὺς τιμοῦν, νὰ τοὺς παινοῦν, διὰ τοὺς καλοὺς τοὺς τρόπους.
 Κρίμα μέγαν καὶ πολὺ ἄνθρωπον ποῦ νὰ κρύψῃ
 τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀρετὰς νὰ μὴν ἀποκαλύψῃ,
 ὥσπερ ἐκεῖος τὸ τάλαντον νὰ πιάσῃ νὰ τὲς χύσῃ
 ὡς πονηρὸς καὶ φθονερός, νὰ μὴν τὲς φανερώσῃ. 60
 Ἄν δὲν παινοῦμε στὴν γραφὴν, πῶς οἱ καλοὶ νὰ αὐξήσουν,
 ἔργα λαμπρὰ νὰ κάμωσι, τὰ σκοτεινὰ νὰ ἀφήσουν,
 καὶ νὰ συντρέχουν στὸ καλὸν ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον,
 καὶ νὰ ζηλεύῃ ὁ μικρὸς νὰ φθάσῃ τὸν μέγαν;
 Καὶ οὕτως χαίρεται ὁ Θεὸς εἰς τὴν ἐπιστροφὴν μας 65
 καὶ δέχεται ὡς εὐσπλαγγνος τὴν μετανόησίν μας·
 καὶ τὴν ἀγάπην νὰ ἴχωμεν πάντοτ' ἀνάμεσόν μας
 καθὼς μᾶς ἐπαράγγειλεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μας.
 Ἀγάπη εἶναι ἄριστος, τῆς ἀρετῆς στεφάνι
 καὶ θησαυρὸς πολῦτιμος ὁποῦ αὐτὸς λαμβάνει, 70
 καὶ ἐραστὴς ἐπίσημος ἀγάπη ἢ τελεία
 ποῦ ἀνεβάζει τὰς ψυχὰς στὴν ἄνω βασιλείαν.

Ἀγάπη καὶ ἀλήθεια, Θεὸς ἀγάπη ἔναι,
 ὅθεν καὶ σὺ ἀγαπητὲ εἰς ταύτην πάντα μένε.
 Καὶ διὰ ταύτην καὶ ἐγὼ ἔβαλα θεῖον ζῆλον, 75
 ὡς ἀδελφὸν καὶ τέκνον μου κ' ἠγαπημένον φίλον,
 εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο δὲ θέλω νὰ στιχουργήσω,
 εἰς τύπον γὰρ τὸ ὄνομα καὶ θύμησιν ν' ἀφήσω
 νὰ στέκεται αἰώνιον ὅσον ὁ κόσμος ἔχει,
 νὰ εἶναι καὶ νὰ βρίσκεται παντοτινὰ νὰ τρέχη 80
 ἀθάνατον τὸ ὄνομα πάντοτε καὶ νὰ μένη
 καὶ χρόνος χρόνων οὐδαμῶς ποσῶς νὰ μὴν τὸ σβένη.
 Χρυσὸς λέγω καὶ ἄργυρος σκουριάζουν καὶ χαλοῦσι,
 ἀμὴ τὰ γράμματα ποτὲ ἐκ τὸ χαρτὶ δὲ λειοῦσι.
 Ὡσὰν ὑπὸ τὸν ἥλιον ὅλα ἔναι ματαιότης, 85
 αὐτὰ ποὺ βλέπομεν λαμπρὰ καὶ πᾶσα ἄλλη φαιδρότης.
 Μόν' τὰ καλὰ ἀθάνατα ἔργα δικαιοσύνης
 καὶ πλήρωσις τῶν ἐντολῶν θείας ἀγιοσύνης,
 ὡσπερ κυρίου Νικολοῦ, λέγω, τοῦ Ἀναστάση, 90
 τὲς πράξεις του καὶ ἀρετὲς ὅπου αὐτεῖνος πράσσει,
 ποὺ φαίνοντ' ἐκ τῶν ἔργων του καὶ πόθον ὅπου ἔχει
 εἰς παιδευσιν καὶ γράμματα κι' ἄλλα καλὰ ποὺ τρέχει·
 ἐκεῖνα, λέγω, ποὺ μποροῦν αὐτὸν νὰ ὠφελήσουν
 καὶ εἰσὲ πᾶσα ἀγαθὸν νὰ τὸν καθοδηγήσουν·
 μάλιστα εἰς τοῦ λόγου μου τὴν τόσῃν καλοσύνην, 95
 ὁπῶδειξεν μ' εὐλάβεια, ὁμοῦ μ' ἀγαθοσύνην,
 τόσον καιρὸν στὸν οἶκον του νὰ μ' ἔγη ὡς παιδί του,
 ὡς ἀδελφὸν ἐγκαρδιακὸν μὲ θέλησιν δική του·
 καὶ ἄλλα πολλά, λέγω, καλὰ τὸ πλήρωμα ἢ ἀγάπη
 εἶναι σιμὰ στὸν ἄνθρωπον ὅπου δὲν ἐξετράπη. 100
 Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ εἶμαι πολλὰ χρεώστης
 νὰ δέωμαι τὸν Κύριον ποὺ ἔναι καρδιογνώστης,
 Θεὸν τὸν παντοδύναμον, νὰ τὸν πολυχρονίση,
 γῆρας βαθύ τε καὶ καλὸν αὐτὸς νὰ τοῦ χαρίση,
 χρόνους πολλοὺς τε καὶ καλοὺς, υἰεῖαν, σωτηρίαν, 105
 ἀπόλαυσιν αἰώνιον καὶ θείαν βασιλείαν.
 Καὶ νὰ ἀκούσης τὴν φωνὴν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου
 τοῦ Ἰησοῦ μας καὶ Χριστοῦ, Θεοῦ ἐπουρανοῦ,
 «Δοῦλε πιστὲ καὶ ἀγαθέ, ἔλα νὰ σοῦ χαρίσω
 τὴν βασιλείαν οὐρανῶν, νὰ σοῦ ἀντιμετρήσω 110
 ἅντις τὸ ἓνα ἑκατὸν κ' εἰς τὰ ἑκατὸν χιλιάδες

καὶ εἰς τὰ χίλια μύρια, στὰ μύρια μυριάδες·
καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, τοῦ παραδείσου κάλλη
καὶ στέφανον λαμπρότατον εἰς πᾶσαν δόξαν ἄλλη,
ὅπου δικαίων τάγματα, ὁμοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων, 115
καὶ τῶν ἁγίων ἀπασῶν μετὰ τῶν ἀρχαγγέλων·
καὶ δῆμοι δὲ τῶν προφητῶν, χοροὶ τῶν ἀποστόλων,
σὺν πατριάρχαις μάρτυρες, στέφος ὁσίων ὄλων·
καὶ βασιλείας καὶ τρυφῆς καὶ δόξης ἀκηράτου
τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν Θεοῦ τοῦ ἀοράτου». 120
Ναί, γένοιτο, φιλόνητο, ὦ τῶν καλῶν δοτήρα,
εὐσπλαγγχε καὶ μακρόθυμε καὶ τῶν ψυχῶν σωτήρα.
Ἀκάκιος ἱερομόναχος λίαν ἠγαπημένος,
Διακρούσης δὲ τὴν γενεάν, δοῦλος ἐμπιστεμένος
καὶ πάντα φίλος γνήσιος τῆς ἐντιμότητός σου 125
ὥσπου <νά> ζῶ καὶ βρίσκωμαι εἶμαι στὸν ὄρισμό σου.
Καὶ δέξου τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάθεσίν μου
ποῦ ἔχω μέσα στὴν καρδιάν με πόθον τῆς ψυχῆς μου·
καὶ ἀγκαλιὰ καὶ φαίνεται λίγον μικρὸν τὸ δῶρον,
εἶν' νόστιμο γλυκόποτον, ὅπου οὐκ ἔχει κόρον, 130
ὅτι τὸ κατὰ δύναμιν ἐτέλεσα ὁ τάλας
κ' ἡ ἀθθεντιά σου ἄς τὴν δεχθῆ ταύτην ὡς τὰς μεγάλας.

4 τῆς τὰ] τὰ τῆς || ἀντιμέτω: τὸ μ διορθωμένο πιθανῶς σὲ π || 21 νήστεϊαν || 25 στοὺς
ἱερεῖς || 26 εἰς τοὺς || 41 ὡσάν || 73 εἶναι || 87 δικαιοσύνη || 88 ἀγιοσύνη || 111 τὰ
'κτὸν || 115 ὅπου || 125 ἐντιμότητός σου || 126 ὄρισμόν || 130 εἶναι || 131 ἐτέλεσαν ||
132 ἀθθεντία

Στίχοι ἠθικοὶ ἕτεροι τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν

Καὶ τέλος κάνω καὶ τ' ἀφήνω
 καὶ δὲν ἔχω πλιὸ νὰ κρίνω
 οὐδὲ γράφω πλιὸ κανένα,
 γιατί μὸχάλασε ἡ πένα,
 ἔσωσα καὶ τὸ μελάνι 5
 μηδὲ τὸ χαρτί μὲ φθάνει,
 καὶ ἀπὸ ριζικὸν τὸ ἔχω
 καὶ χαρτί πάντα δὲν ἔχω·
 καὶ στανικῶς μου θεὸ νὰ παύσω,
 πού 'χα μιὰ χαρὰ νὰ γράψω 10
 γιὰ τὸν αὐθέντην Νικολόν,
 τὸν φίλον μου, λέγω, τὸν καλόν,
 τὸν ἄξιον καὶ τιμημένον,
 τὸν πολλὰ χαριτωμένον,
 πανταχοῦ δὲ ἀκουσμένον, 15
 εὐγενῆ καὶ παινεμένον·
 ὁπού 'ν' καλὸς χριστιανὸς
 καὶ πιστὸς ἀληθινός,
 φοβόθεος καὶ σπλαγχνικός,
 μᾶλλον ἐκκλησιαστικός· 20
 καὶ πᾶσαν ἄλλην καλοσύνην,
 ἀρετὴν κι' ἀγαθοσύνην,
 ταπεινοσύνην, σωφροσύνην,
 ἐλεημοσύνην, γλυκοσύνην.
 "Ὅθεν Θεὸς τὸν ἀγαπάει 25
 πάντοτε καὶ τὸν φυλάει,
 καὶ ἐκεῖ θέλει τοῦ δώσει
 καὶ νὰ τὸν καταξιώσῃ
 βασιλείας οὐρανῶν,
 εἰς τόπον, λέγω, φωτεινόν, 30
 ἀμετάτρεπτον, παντοτινόν,
 αἰώνιον, ἀληθινόν.

Ἔτεροι

Φίλος λέγω μπιστεμένος,
 ἄξιος τετιμημένος

ὑπὲρ ὄγκον τοῦ χρυσίου
 μᾶλλον τε καὶ ἀργυρίου
 δὲν εἶναι ἄξιος νὰ δώσῃ 5
 ἀνταμοιβὴν καὶ νὰ πλερώσῃ
 εἰσὲ φίλον γκαρδιακόνε
 καὶ πιστὸν ἀληθινόνε
 τὴν κατὰ Θεὸν φιλίαν
 καὶ ἀγάπην τὴν τελείαν 10
 ἤθελα νὰ γράψω κι' ἄλλον
 μὰ δὲν ἔχω ποῦ τὸ βάλω

12 μετὰ τὸ ποῦ διαγραμμένο νὰ || βάνω

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἀφιέρωση

3-4. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 41-42 (βλ. Εἰσαγωγή σ. 354).

9 κ.έ. Πρβ. Στανουὸ στ. 39 κ.έ.

Ἄ νοῦς μου μὲ παρακινᾷ κι' ὁ λογισμὸς μοῦ φέρνει
 τοῦ κόσμου τὰ καμώματα νὰ δίδῃ καὶ νὰ παίρῃ
 βλέποντας πῶς πορεύεται ὁ κόσμος, πῶς περνάει,
 ὁ νοῦς μου διαλογίζεται καὶ μὲ παρακινάει·
 δὲν δύνομαι νὰ τὸ βαστώ νὰ βλέπω τέτοιον πράγμα,
 μὰ θέλω νὰ τὸ δηγηθῶ βαλμένον εἰς τὸ γράμμα,
 νὰ γράψω τὲς διήγησες τ' ἀφέντη τοῦ Μιχάλη

(E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Παρίσι 1877, σσ. 16-127).

11-13. Πρβ. Τζάνε Μπουνιαλῆ, *Κρητικὸς πόλεμος* στ. 398²⁶⁻²⁷.

Ἡ γλώσσα στίχους νὰ μιλῇ κι' ὁ νοῦς νὰ κατεβάζῃ,
 νὰ γράφ' ἢ χέρα στὸ χαρτὶ καὶ νὰ μὴδὲ σχολάζῃ

(Α. Ξηρουχάκης, Ὁ κρητικὸς πόλεμος, 1645-1669, ἡ συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν ποιημάτων Ἁνθίμου Διακρούση, Μαρίνου Ζάνε, Τεργέστη 1908). Πρβ. καὶ σημείωση στὸ στ. 51.

17. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 19 (βλ. Εἰσαγωγή σ. 353).

19-20. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 39-40 (βλ. Εἰσαγωγή σ. 354).

23. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 33 (βλ. Εἰσαγωγή σ. 353).

25. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 28 (βλ. Εἰσαγωγή σ. 354).

27. *κοντολογία*. Ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ στὸν Κρητικὸ πόλεμο τοῦ Διακρούση στ. 73¹³, 90¹⁷ (εἰς *κοντολογία*), καθὼς καὶ σὲ ἄλλα δημῶδη κείμενα τῆς ἐποχῆς, ὅπως στὸν Τζάνε Μπουνιαλῆ, *Κρητ. πόλ.* στ. 296¹⁹, 351², 460²⁰, στὴν Ἐρωφίλη στ. Α' 177, Δ' 36, στὸν Σαχλίκη, Ἀφήγησις παρὰξενος (ἔκδ. Παπαδημητρίου) στ. 348 καὶ ἄλλοῦ. Ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ στὸν *Κατσαίτη* (ἔκδ. Κριαρᾶ, βλ. γλωσσάριον).

33. Πρβ. νεκρώσιμη ἀκολουθία γιὰ μοναχοῦς: *Καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς γενεάν*

και γενεάν, καθώς και νεκρώσιμη ακολουθία για Ιερείς: *Και ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα.*

37 κ.έ. Πρβ. Παλαμῆδη, *Ἱστορία Μιχαήλ βοηβόδα* Πρὸς τοὺς ἀναγν. στ. 45-46:

*Πλὴν ἐπειδὴ αἱ ἀρεταὶ εἶναι ὁποῦ στολιζοῦν
στὸν κόσμον πάσα ἄξιον ἄνδρα τὸν εὐφημίζου*

καὶ αὐτ. στ. 49-50:

*ὅτι τὰ ἔργα του αὐτὰ εἶναι ποῦ τὸν παινοῦσιν
καὶ δόξαν τὴν ἀθάνατον αὐτὸν εὐεργετοῦσιν*

(E. Legrand, *Bibl. Gr. Vulg.* τόμ. 2, Παρίσι 1881, σ. 183-230).

44. προαίρεσιν: Γιά τῆ σημασία τῆς λέξης βλ. Lampe, *A Patristik Greek Lexicon*, λ. προαίρεσις D.

45. παρησιαστικός: Ἡ λέξη ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς (Lampe ὁ.π., λ. παρησιαστικός).

Γιά τὸ ἐπιθ. παρησιαστικός καθώς καὶ γιά τὸ οὐσ. παρησία βλ. ἐπίσης Ν. Τωμαδάκη, *ΕΕΒΣ* 33 (1964) 226.

51. Πρβ. Τζάνε Μπουνιαλῆ, *Κρητικὸς πόλεμος 1456*:

γιατὶ μιμῶσαι τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸν ἀφήρεις.

Γιά τῆ σχέση τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Μπουνιαλῆ μετὰ τὸν *Κρητικὸ πόλεμο* τοῦ Διακρούση βλ. G. Spadaro, *Ἑλληνικά* 20 (1967) 162-165. Πρβ. καὶ ἐδῶ παραπ. σημείωση στοὺς στ. 41-43.

59-60. Ἀναφέρεται στὴν παραβολὴ τοῦ κυρίου, ποῦ παρέδωσε σὲ τρεῖς δούλους τοῦ τὰ τάλαντα. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς ὁ ἕνας, ὅπως εἶναι γνωστό, ποῦ πῆρε τὸ ἕνα τάλαντο, τὸ ἔκρυψε καὶ δὲν φρόντισε μετὰ τὴν ἐργασία του νὰ τὸ ἀξιώσῃ (ὁ δὲ τὸ ἐν λαβῶν ἀπελθὼν ὄρουξεν ἐν τῇ γῇ καὶ ἀπέκρυψε τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου αὐτοῦ *Ματθ.* 25, 18· καὶ φοβηθεὶς ἀπελθὼν ἔκρυψε τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ· ἴδε ἔχεις τὸ σόν. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ· *πονηρὸε δούλε καὶ ὀκνηρὸε!* *Ματθ.* 25, 25-26).

64. Πρβ. *Πένθος θανάτου* στ. 110: *καὶ δὲν γνωρίζεται ὁ μικρὸς ποσῶς ὁκ τὸν μεγάλον* καὶ στ. 503: *καὶ τόσον δύναιτ' ὁ μικρὸς ὡσπὴν καὶ τὸν μεγάλον* (Γ. Ζώρα, *Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον καὶ πορὸς Θεὸν ἐπιστροφή*, β' ἔκδ., Ἀθήνα 1970). Γιά ὁμοίους στίχους τοῦ *Πένθους θανάτου* καὶ τοῦ *Κρητικοῦ πολέμου* τοῦ Διακρούση βλ. Κ. Πηδώνια, *Ἑλληνικά* 27 (1974) 160-162.

71. ἀγάπη ἢ τελεία: Ἡ ἔκφραση καὶ στὸν Μάξιμο Ὁμολογητῆ καὶ σὲ ἄλλους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς (βλ. Lampe, ὁ.π. λ. ἀγάπη C4b, D4 καὶ λ. ἀρετῆ B2). Πρβ. καὶ τό: *ἡ τελεία ἀγάπη* Ἐπιστ. Ἰωάνν. Α' 4, 18.

73. Θεὸς ἀγάπη εἶναι: Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ(ν) Ἐπιστ. Ἰωάνν. Α' 4, 8 καὶ 16.

75-78. Πρβ. *Κρητικὸ πόλεμο* στ. 118²⁷⁻³⁰ (βλ. *Εἰσαγωγή* σ. 356) καθώς καὶ *Ἱστορία Βλαχίας* στ. 53-55:

*καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ ποθώντας τὴν φιλιὰ σου,
ἔγραφα τὸ βιβλίον μου ἐπὶ τὸ ὄνομά σου,
νὰ εἶναι εἰς ἐνθύμησιν χρόνους ἐπερχομένους*

79 κ.έ. Πρβ. *Ἱστορία Βλαχίας* στ. 57 κ.έ.:

*διότι ὅσα γράφονται δὲν ἀπαλησμονοῦνται,
μον' στέκονται καὶ φαίνονται στὸν κόσμον κ' ἐπαινοῦνται
καὶ πάντες τὰ θαυμάζονται πῶς εἶναι γεγραμμένα
καὶ δὲν ἀλησμονήθηκαν ποτὲ τὰ περασμένα*

καθὼς καὶ Παλαμῆδη, *Ἱστορία Μιχαήλ βοηβόδα* Πρὸς τοὺς ἀναγν. στ. 7-11:

πασενὸς γιὰ νὰ γράφουσιν τὲς πράξεις παραθίκα

καὶ τὲς ἀνδραγαθίες τως τὰ γράμματα εὐρήκα,
τινάς καιρός νὰ μὴ μπορῆ διὰ νὰ ἐξαλείρη
τὰ τόσα κατορθώματα αὐτονῶν νὰ τὰ κρύψη

(E. Legrand, *Bibl. Gr. Vulg.* τόμ. 2, Παρίσι 1881, σ. 183-230).

83. Πρβ. τό: ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατέωται Ἐπιστ. Ἰακ. 5, 3.

84. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 65:

Τὸ γράμμα εἶναι ζωντανόν, ποτὲ δὲν ἀπεθνήσκει

Ἐνάλογες ἐκφράσεις εἶναι συχνές σὲ χειρόγραφα, ὅπως π.χ.

Ἡ μὲν χεὶρ ἢ γράφασα σήπεται τάφω,

γραφή δὲ μένει εἰς χρόνους ὑπερτάτους

(Λ. Πολίτη, Ὁδηγὸς καταλόγου χειρογράφων, Ἀθήνα 1961, σ. 19).

85. Πρβ. τὸ νεκρώσιμο: πάντα ματαιότης τὰ ἐγκόσμια.

87-88. Βλ. Bauer, Wört., λ. ἔργον 1b καὶ Lampe, ὁ.π., λ. δικαιοσύνη B7c.

91-94. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 35-38 (Βλ. Εἰσαγωγή σ. 353).

99-100. Πρβ. Κρητικὸ πόλεμο στ. 119³⁻⁴ (Βλ. Εἰσαγωγή σ. 355).

101-102. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 2487-9:

Ἐσὺ ἴσαι πάντων ποιητής, προνοητής, προγνώστης

καὶ καθεὶς ἀπὸ ἡμῶν εὐρίσκεται χρεώστης

νὰ προσκυνῆ, νὰ ἐπαιῆ, πάντα νὰ σὲ δοξάζῃ

102-106. Βλ. Εἰσαγωγή σ. 355.

105-106. Πρβ. Ἀφιέρωση πρὸς Λεονάρδο Φιλαρᾶ στ. 39-40:

Χρόνους νὰ σοῦ χαρίζουσι καὶ ψυχῆς σωτηρίαν,

ἀπόλασιν αἰώνιον καὶ θείαν βασιλείαν

(Βλ. Εἰσαγωγή σ. 350, σημ. 2).

107 κ.έ. Τὸ ὄλο ὕφος θυμίζει γενικὰ χωρία τῆς ἴδιας παραβολῆς ποὺ ἀναφέρθηκε πρὸ πάνω (στοὺς στ. 59-60), ὅπως: ἔφη αὐτῶ ὁ κύριος αὐτοῦ: εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ! ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. Ματθ. 25, 21.

114. Πρβ. τό: τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον Ἐπιστ. Πέτρ. Α' 5, 4.

115 κ.έ. Θυμίζει τὰ νεκρώσιμα: καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐξ ἡμῶν μεταστάντος δούλου αὐτοῦ ἐν σκηναῖς Δικαίων τάξει, ἐν κόλλοις Ἀβραὰμ ἀναπαῦσαι καὶ μετὰ Δικαίων συναριθμησάμενος... καθὼς καὶ Πρεσβείαις τῆς τεκούσης σε, Χριστέ, καὶ τοῦ Προδοῦ σου, Ἀποστόλων, Προφητῶν, Ἱεραρχῶν, Ὁσίων καὶ Δικαίων καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, τὸν κοιμηθέντα δούλον σου ἀνάπαυσον, ἐπίσης τοὺς στ. 243-246 τοῦ ποιήματος «Ἡ Περισταμένη»:

Πρεσβείαις τῆς τεκούσης σε ἀχράντου καὶ μητρὸς σου,

ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων τε καὶ σοῦ τὸ ἔλεός σου,

ὁμοῦ καὶ ἀποστόλων σου σὺν τῷ θεῷ Προδοῦ

καὶ ἀθλοφόρων προφητῶν, ποὺ φύλαξαν τὸν νόμον

(Μ. Ἀμαριώτου, Ἡ «Περισταμένη», Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν 2, 1939, 313-319). Τὸ ποίημα αὐτό, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Μ. Μανούσκακς, *Mélanges offerts à Octave et Melro Merlier* 2, Ἀθήνα 1952, σ. 61-62 εἶναι ἔργο ἐπίσης τοῦ Διακρούση μετὰ τὸν τίτλο: «Πένθος τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ».

119-121. Πρβ. Κρητικὸ πόλεμο στ. 119¹⁹⁻²¹ (Βλ. Εἰσαγωγή σ. 355).

125. Πρβ. Κρητικὸ πόλεμο στ. 119⁵ (Βλ. Εἰσαγωγή σ. 355).

127-128. Πρβ. Κρητικὸ πόλεμο στ. 119⁹⁻¹⁰ (Βλ. Εἰσαγωγή σ. 355).

127-132. Πρβ. Ἱστορία Βλαχίας στ. 42-44 (Βλ. Εἰσαγωγή σ. 354).

129-130, 132. Πρβ. Ἀφιέρωση πρὸς Λεονάρδο Φιλαρᾶ στ. 20:

τὸ δῶρον τοῦτο τὸ μικρὸν σὰν νὰ ἦτον μέγανον

(ἐνοεῖ καὶ ἐδῶ ὁ Διακρούσης τὸ βιβλίον του ποὺ ἀφιερώνει στὸ Λεονάρδο Φιλαρᾶ).

Πρβ. ἐπίσης τοὺς στ. 211-212 τοῦ ποιήματος «Ἡ Περισταμένη» (βλ. σχετικὰ στὴ σημείωση τοῦ στ. 115):

*Τῶν ὀρθοδόξων στήριγμα εἶσαι, μέγιστον δῶρον,
ἀκένωτον καὶ ἀγαθόν, ὅπου οὐκ ἔχει κόρον*

130. γλυκόποτον: Ἐπὶ ἐπίθετο γλυκόποτος ἀπαντᾷ σὲ δημῶδη μεσαιωνικὰ κείμενα (Ε. Κριαρᾶ, *Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημώδους Γραμματείας*). Ἐδῶ ἡ λέξη ὡς οὐσιαστικόν.

Στίχοι ἠθικοὶ

19-20. Πρβ. τὸ χωρίο: διότι ἦταν καὶ πλέον ἐκκλησιαστικὸς καὶ φοβόθεος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, Σουμμιάκη, *Ρεμπελιὸ τῶν ποπολάρων* (ἔκδ. Κ. Σάθα, *Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα Α'*, Ἀθήνα 1867, σ. 154-193) σ. 192.

24. γλυκοσίγη: Ἡ λέξη ἔχει ἐδῶ τὴ σημασία «εὐγένεια στοὺς τρόπους, καλοσύνη» (Ε. Κριαρᾶ, *Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημώδους Γραμματείας*, λ. γλυκοσίγη 3).

30 κ.έ. Θυμίζει τὸ νεκρώσιμο: ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ χλοερῷ κτλ.

Ἄτεροι

Πρβ. *Ἱστορία Βλαχίας* στ. 45 κ.έ.:

*Φίλον πιστοῦ ἀντάλλαγμα, λέγει ὁ Θεολόγος,
δὲν εἶναι ἄξιος ποτὲ μηδὲ ὁ κόσμος ὅλος,
διότι ἄλλον τίποτες δὲν εἶναι τιμημένον
ὡσὰν νὰ ἔχη ἄνθρωπος φίλον ἐμπιστεμένον.
Καὶ δὲν ἀξίζει τίποτες ἀσῆμι καὶ λογάρι,
ὡσὰν ὁ φίλος ὁ πιστὸς ὅπου νὰ ἔχη χάρη.
Φιλία μέγας θησανρός, φιλία μέγας πλοῦτος*

3-4. Πρβ. τὸ νεκρώσιμο: Ἀγαθὸς μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιάδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου.